

КАРТА
СВІТУ

*Ясіна
Михайлович*

**На березі
Хозарського моря**

ХАРКІВ
«ФОЛІО»
2020

АЗЕРБАЙДЖАН.
ТРАВЕНЬ 2012 року.
БАКУ

Азарі — саме так офіційно називають мешканців Азербайджану, — бо вони мають море, яке називають Хозарським. Йдеться про Каспійське море — як називає його решта світу. Але варто приїхати в Баку, і все раптом перетворюється на хозарське. Хозарське море, хозарський салат (з кав'яром риби білуги), хозарська нафта...

Хай там як, зараз у мене — удови Мілорада Павича, серба, автора «Хозарського словника», перекладеного 36 мовами усіх континентів, дві домівки — Сербія і Хозарія. У Сербії я народилася, а Хозарію отримала в спадок.

Як гостя азербайджанської влади і Фонду, яким опікується перша дама цієї країни, вишукана й прекрасна Мехрібан Алієва, посол ЮНЕСКО, я провела вісім днів у Баку. Ми, четверо жінок, входили до сербської делегації, яку запросили на «Євробачення», аби з почесними, достойними хіба що вищих чиновників, тиждень перебувати у цій країні.

Це була одна з тих подорожей, котрі назавжди змінюють людину, підносять її, перевтілюють, формують — це була майже культурно-геоетнічна ініціація. Для мене ця подорож була ще й прощеною. Я потрапила неначе до реінкарнації Хозарії з «Хозарського словника».

У 2011 році азербайджанська влада, реконструюючи парк Ташмайдан в Белграді, встановила там пам'ятник Мілораду Павичу. З цієї нагоди випустили ювілейне видання «Хозарського словника» азербайджанською і медаль із зображенням пам'ятника. На знак подяки на відкритті пам'ятника я подарувала президенту Алієву факсиміле рукопису «Хозарського словника». То була найбільша цінність, яку я могла подарувати народові, котрий прийняв Павича як свого письменника. Прижиттєва і посмертна доля Мілорада Павича — така, що усі народи, мови, культури, релігії приймають його — скрізь, крім рідної країни. Сербія була і залишилась до нього недовірливою, попри понад три сотні видань Павичевих книг по всій планеті.

Коли посол Азербайджану в Сербії доктор Ельдар Хасанов кілька років тому приїхав, аби офіційно повідомити мене про зведення пам'ятника, я не знала про цю країну майже нічого. У мене було тьмаве уявлення про щось далеке, пострадянське, новоісламське, і я пам'ятала з географії у шко-

лі, що Баку — то якийсь важливий порт; це було, власне, і все.

З цього приводу пан Хасанов сказав мені, що Азербайджан завжди буде моєю другою домівкою. Я вважала це поштивістю дипломата, формальною люб'язністю, декларацією ввічливості, яка ні до чого не зобов'язує.

А тоді я перетворилася на хозарську принцесу... Ціле посольство приїздило на могилу Мілорада Павича на роковини народження та смерті, супроводжувало мене на мої літературні зустрічі, на усі свята мені надсилали кошики з найвишуканішими подарунками. Я була присутня на підписаннях договорів про коридори, на відкриттях медресе, церков, пам'ятників, парків, я стала редактором сербсько-азербайджанського словника... і кінець кінцем (чи то початком початків) я гостювала в Баку як почесна державна гостя, і мене обдаровувано килимами, шовком, кав'яром, золотом, сріблом, книжками...

* * *

Азербайджан межує з Іраном, Туркменістаном, Казахстаном, Росією, Грузією та Вірменією. Він і справді є і Сходом, і Заходом. Це ані Європа, ані Азія, але те й те разом. Ані іслам, ані християнство — усе вкупі.

Його мешканці спершу нагадали мені вишукані лики з фаюмських портретів, коптів; вони були схожі на арумунів (хоч я не дуже й знаю, хто це), мали чистий погляд великих чорних очей, загострені носи дугою, чітко різьблені брови. Був тут і світлоокий слов'янський тип — відгомін Росії і оборонців Кавказу, які вкоренились у Азербайджані. Гадаю, до цього коктейлю варто б додати ще перський вплив сусіднього Ірану, але оскільки я нічого в цьому не тямлю, то краще промовчу. Мова азарі, котрою в Азербайджані спілкуються паралельно й нарівні з російською, належить до тюркської групи. Дуже часто мешканці навіть не помічають, як переходять з азербайджанської на російську і навпаки. Між тим вони більш-менш розуміли сербську — бо ж слов'янська, та й через численні турцизми також. Навіть коли я казала (щоб не зурочили) «тьху-тьху-тьху» і стукала по дереву, господарі з подивом упізнавали місцевий звичай. А нас розділяє 4000 кілометрів прямим авіасполученням.

У Баку я почувалася справді як удома. Майже ідентичний менталітет, навіть чимось ближчий, ніж грецький чи турецький. Окрім того, Азербайджан — країна невелика, за кількістю населення — як Сербія, має політично-територіальну проблему із сусідньою Вірменією, так само, як ми

з Косовом. Тут полюбляють теревенити про політику, і єдина важлива відмінність у тому, що у них нафти — як у нас води (хоч в майбутньому хтось, що цінуватиметься більше). Наразі світова перевага — за ними.

Подорож до Баку тривала довго. Навіть за скороченим розкішним дипломатичним протоколом вона розтяглася на цілий день. Від ранку до світанку. На стамбульському переповненому аеродромі-мурашнику ми перевели годинники на годину, а під час тригодинного перельоту до Баку — ще на дві години. Коли жителі центральної Європи дивилися «Євробачення» о 20-й за Гринвічем, а глядачі з Сербії, — о 21-й, конкурс у Баку починався опівночі, тож фінальний вечір ми закінчили за бакинським часом о 4-й ранку, що геть непогано з огляду на сонце, що вже сходило над горизонтом Каспійсько-Хозарського моря. Коротше кажучи — годинники потрібно перевести на +3.

Вважаю за величезне щастя, що на цю землю я все ж приземлилася удень і за гарної погоди, оскільки такий географічний спектакль випадає вкрай рідко. Після мутно-брудної Туреччини і темно-синього Чорного моря ми летіли над плісированими смарагдовими безкраїми горами Грузії, а тоді раптово вигулькнули терени іншої планети.

Марс! Сотні кілометрів голісіньких гір, поцяткованих неоновими червоними смугами, виглядали, немов якісь космічні проспекти. Русла скам'янілих річок, як Дунай завширшки, зміїлися голими долинами. У світлі сонця, що сідало, мені здалося, що вони вкриті дзеркалом криги. Їхні лежа сяяли глибоко внизу мертвим нерухомим жовтим світлом. Я налічила три, вони виглядали страхітливо і велично. Затим пейзаж у моєму ілюмінаторі перетворився на ще божевільнішу пустку. Сивува-то-білясті поверхні зі сплющеними вулканами, досконало рівні гори з плато-платформами, схожі на космодроми для прибульців. І на самому краєчку тієї скаженої геологічної хорор-розкоші лежало Каспійське море. *Хозар денізі* — так називають його мешканці Азербайджану.

Хозарське море було схоже на мутно-сині безкраї, ніби мертві, непорушні води. Нарешті наш літак сів на бакинському аеродромі, будівлі якого були архітектурним чудом з темної сталі і скла, немов конструкції з наукової фантастики — «Зоряних війн» чи «Зоряного шляху». Тоді саме спалахнули вогні злітної смуги, і я побачила мереживну будівлю зі скла, пронизаного делікатним сталевим скелетом. Східні хорони майбутнього.

Так почалася зустріч із Баку — столицею, яка вдень є одним містом і зовсім іншим — уночі.

Відверто кажучи, в цю подорож я вирушила, мов на прощу, аби привезти кілька камінців з реальної Хозарії й поховати їх на клумбі біля чоловікового, Павичевого пам'ятника на Ташмайдані. Його бюст був виготовлений у Баку і привезений до Сербії. Тепер я поверталась у місце його «народження», аби його другому тілу й автору «Хозарського словника» привезти шматочок «рідної» землі.

Нехай любов, література, мистецтво, метафізика, прижиттєве і посмертне будуть навіки поєднані!

* * *

Від візиту до Азербайджану я очікувала чогось геть іншого. Я приїхала як висока державна гостя в місто й країну, де тоді відбувалася велика медійна подія — «Євробачення». У мене був бізнес-клас у літаку, VIP-прийом в аеропорту, найдорожчий готель, дипломатична недоторканність на час мого візиту, запрошення на усі три вечори «Євробачення»... Я привезла чотири вечірні сукні, професійну косметику, туфлі на всі смаки, прикраси, книги — мої і Павича — на подарунки... Мені й не снилося, що я подорожуватиму всією країною, узбережжям Каспійського моря у президентському міні-бусі; що я відвідаю місця з

петрогліфами (праісторичними наскельними візерунками) віком до 40 000 років, зороастричний Храм вогню, приватні вечірки в господах елітних азербайджанських родин; що мені підноситимуть дарунки, достойні хіба що принцеси... Опівночі я їздитиму на концерти до Кришталевої зали і повертатимусь, коли сходитиме бакинська зоря, і охорона супроводжуватиме мене в крамниці, навіть коли я нагледіла прокладки з крильцями... А ще я ласуватиму різними делікатесами просто в бусі, оскільки через насичену програму отримати щось, окрім страшенно дорогих харчів з місцевого готелю, було неможливо. Я чекатиму на замовлену каву по 20 хвилин, бо знаходжуся в країні повального царювання чаю... Я дивом уникла терористичного нападу; зі мною повсякчас траплялися усілякі метафізичні дива... Хоча щодо метафізики я могла б і здогадатися.

БАКУ — МІСТО СВІТЛА Й ВІТРУ

Баку схоже на Париж!
У всіх сенсах. Архітектурою, атмосферою, барвами міста...

Тут, без сумніву, присутні архітектурні домішки ісламу та Сходу, трохи радянщини, чимало грузинсько-турецького і на позір — мальтійсько-грецького. Багато тут і ультрамодерного, як у Дубаї. Але Бакі (так називають його тутешні мешканці) то щось інше. Як і Азербайджан — то ще й Земля вогню. Земля географічно-геологічних природних ресурсів, від яких забиває подих. Країна, де чергуються пейзажі пекла й раю.

Якби мені довелося дати визначення Баку, я б таки назвала його євразійським Парижем. Це враження збереглося у мене до останнього дня перебування. Архітектура, будівлі благородного жовтуватого, мов слонова кістка, кольору, орнаменти на будинках. Коване залізо на терасах, канделябри, ліпнина, фонтани, бульвари, екстремально розкішне освітлення вночі, блиск розкішних крамниць усіх європейських та амери-

ЗМІСТ

Ясмiна Михайлович

НА БЕРЕЗI ХОЗАРСЬКОГО МОРЯ

Азербайджан. Травень 2012 року. Баку	5
Баку — мiсто свiтла й вiтру	13
Пейзаж звабливого пекла	25
Килим як захищений вид	37
Прапорець, якого нема	46
Смерть чи подвiйне воскресiння?	53
Хозар Денiзi Сахiлiнде	62

Ясмiна Михайлович i Мiлорад Павич

ЗАПIЗНIЛI ЛЮБОВНI ЛИСТИ

Двi обручки на добранiч	71
Запiзнiлi любовнi листи	76
Капiтанський ящик для письмового приладдя	80
Тунiська бiла клiтка у формi пагоди	85
Три столи	89
Перлове намисто	94
Паризький поцiлунок	99
Втеча через мiст	103

Ясмiна Михайлович i Мiлорад Павич
ЛЮБОВНИЙ РОМАН
У ДВОХ ОПОВIДАННЯХ

Ясмiна Михайлович. Роздiл перший,
або Жiноче оповiдання. *Вiртуальний спадок* 109

Мiлорад Павич. Роздiл другий, або Чоловiче
оповiдання. *Тунiська бiла клiтка у формi пагоди* . . . 129

Мiлорад Павич i Ясмiна Михайлович
КОТОРСЬКИЙ ЯЩИК

Мiлорад Павич. Ящик для письмового
приладдя (*За редакцiєю Ясмiни Михайлович*) 147

Ясмiна Михайлович. Шухлядки для дукатiв
i перснiв 159

Про авторiв 182